AVSTRALIYA INGLIZ TILIDAGI YOSHLAR NUTQIDAGI LINGVISTIK O‘ZGARISHLAR: FONETIK, LEKSIK, GRAMMATIK VA IJTIMOIY-MADANIY TAHLIL

Muharramoy Boqiyeva
FarDU mustaqil izlanuvchi

Annotatsiya

O‘zbekcha: Avstraliya ingliz tili (Australian English, AusE) ingliz tilining dunyo miqyosidagi muhim variantlaridan biri bo‘lib, fonetik, leksik, prosodik va grammatik xususiyatlari bilan boshqa milliy variantlardan farqlanadi. So‘nggi o‘n yilliklarda, xususan, Millennials (1981- 1996)va Gen Z (1997-2012) avlodlari nutqida lingvistik o‘zgarishlarning sezilarli tezlashishi kuzatilmoqda. Bu o‘zgarishlar nafaqat tilshunoslik, balki ijtimoiy-madaniy jarayonlarning ko‘zgusi hisoblanadi. Ushbu maqola Avstraliya ingliz tilidagi yoshlar nutqining fonetik (unli tovushlar siljishi, High Rising Terminal), leksik (slang va qisqartirishlar), grammatik hamda ijtimoiy-madaniy jihatlarini ilmiy tadqiqotlar asosida tizimli tahlil qiladi. O‘zgarishlarning asosiy determinantlari sifatida multikulturalizm, immigratsiya jarayonlari, raqamli media va ijtimoiy identifikatsiya mexanizmlari ko‘rib chiqiladi. Xususan, Multicultural Australian English – Voices of Sydney (MAE-VoiS) loyihasi natijalari yangi “Multicultural Australian English” (MAE) varianti shakllanishini empirik jihatdan tasdiqlaydi.

Kalit so‘zlar. *Avstraliya ingliz tili, yoshlar nutqi, fonetik siljishlar, High Rising Terminal (HRT), Multicultural Australian English (MAE), slang, multikulturalizm, raqamli media, ijtimoiy identifikatsiya, apparent time.*

KIRISH

Avstraliya ingliz tili XVIII asr oxirida Britaniya kolonizatsiyasi natijasida shakllangan bo‘lib, hozirgi kunda Broad, General va Cultivated kabi ijtimoiy-stratigrafik variantlarga bo‘linadi (Horvath, 1985). General Australian ingliz tili yoshlar orasida dominant variant sifatida namoyon bo‘lmoqda. Yoshlar nutqidagi lingvistik dinamikani o‘rganishda “apparent time” metodologiyasi keng qo‘llaniladi. Ushbu yondashuv turli yosh guruhlar nutqini solishtirish orqali tilning real vaqt ichidagi evolyutsiyasini aniqlash imkonini beradi.

Mazkur jarayon faqat Avstraliyaga xos emas, balki global ingliz tillaridagi umumiy tendensiyalarning bir qismi hisoblanadi. Immigratsiya, globalizatsiya va raqamli madaniyat ta’sirida Sidney, Melburn kabi metropoliyalarda multikultural muhit yangi etnolektal xususiyatlar va pan-etnik lingvistik variantlarni shakllantirmoqda. Yoshlar nutqi tilshunoslik nuqtai nazaridan til o‘zgarishining real vaqtdagi ko‘rsatkichi bo‘lish bilan birga, ijtimoiy antropologiya va madaniyatshunoslik jihatidan yosh avlodning identifikatsiyasi, peer-group aloqalari va jamiyatdagi ijtimoiy pozitsiyasini aks ettiruvchi muhim obyektiv ko‘rsatkichdir.

Fonetik o‘zgarishlar

1. Unli tovushlar tizimidagi siljishlar (Vowel Shifts)

Avstraliya ingliz tilida qisqa oldingi unlilar (short front vowels: KIT /ɪ/, DRESS /e/, TRAP /æ/) siljishi uzoq muddatli va tizimli fonetik jarayon sifatida baholanadi.

Empirik tadqiqotlar yosh gapiruvchilar orasida TRAP unlisi pasayishi va orqaga siljishi (lowering and retraction) tendensiyasining kuchayishini ko‘rsatmoqda. 1960-yillardan 2020-yillargacha olib borilgan real-time va apparent-time tahlillar /æ/ ning pasayishi, /ɪ/ ning ko‘tarilishi hamda keyingi davrlarda /e/, /æ/ va /ɐ/ unlilarining o‘zgarishini isbotlaydi (Grama et al., 2019–2024; Cox & Penney, 2024).

GOOSE (/uː/) unlisi oldinga siljishi ingliz tilining ko‘plab global variantlarida kuzatiladigan umumiy tendensiyadir. Non-rhoticity asosan saqlanib qolgan bo‘lsa-da, multikultural hududlarda rhoticity kuchayishi immigratsiya ta’sirini, xususan, Amerika ingliz tiliga yaqin talaffuz shakllaridan ta’sirlanishni aks ettiradi.

2. High Rising Terminal (HRT) yoki Uptalk

Deklarativ jumlalar oxirida intonatsiyaning yuqoriga ko‘tarilishi (High Rising Terminal, HRT) 1960-yillardan boshlab yoshlar, ayniqsa ayol yoshlar orasida keng tarqalgan prosodik xususiyatdir. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, yoshlar bu intonatsiyani kattalarga nisbatan ikki baravar ko‘proq qo‘llaydi. HRT suhbatni ochiqroq, hamkorlikka asoslangan va tinglovchidan tasdiq kutuvchi qiladi. Ikkinchi avlod immigrant yoshlarida (masalan, mandarin tilida so‘zlashuvchilar) HRT chastotasi yuqoriroq bo‘lib, multikultural ta’sirni yanada kuchaytiradi.

3. Boshqa segmentar va prosodik xususiyatlar

Intervokalik /t/ ning flapping va glottalizationi yoshlar nutqida sezilarli darajada kuchaygan. Multikultural jamiyatlarda lingvistik xilma-xillik bu tovushning soddalashuviga (tap variantining ustunligi) olib kelmoqda.

Leksik va semantik o‘zgarishlar

An’anaviy avstraliya leksikasi (mate, bloke, arvo, she’ll be right) saqlanib qolgan bo‘lsa-da, yoshlar nutqida global internet slang va raqamli madaniyat elementlari ustunlik qilmoqda: sus, no cap, rizz, aura, mid, bussin va boshqalar. Diminutive shakllar (brekkie, barbie) an’anaviy saqlanmoqda, ammo TikTok va Instagram orqali qisqartmalar (lol, idk, brb, fr) juda tez tarqalmoqda. Aboriginal English va boshqa etnik variantlardan “deadly” (juda zo‘r) kabi so‘zlar umumiy foydalanishga o‘tmoqda.

Grammatik va sintaktik xususiyatlar

Yoshlar nutqida qisqa jumlalar, ellipsis, parataxis va raqamli sintaksis ustunlik qiladi (masalan, u o‘rniga you). Aboriginal va multikultural variantlarda zero copula yoki zamon shakllarining soddalashishi kuzatiladi. Bu xususiyatlar asta-sekin umumiy Avstraliya ingliz tiliga ta’sir etib, uning rivojlanishiga hissa qo‘shmoqda.

Ijtimoiy va madaniy omillar

• Multikulturalizm: MAE-VoiS loyihasi Sidneyning turli etnik hududlarida yuzlab o‘smirlarni o‘rganib, fonetik va leksik xilma-xillikni chuqur tahlil qildi.

• Raqamli media: Ijtimoiy tarmoqlar global slangning tez tarqalishini ta’minlaydi.

• Gender va yosh: Ayollar ko‘pincha innovatsiyalarni birinchi qabul qiluvchilar (HRT misolida).

• Identifikatsiya: Yoshlar nutqi peer-group identifikatsiyasini kuchaytiradi.

XULOSA

Avstraliya ingliz tilidagi yoshlar nutqidagi lingvistik o‘zgarishlar tilning tabiiy evolyutsiyasini, jamiyatning madaniy va etnik xilma-xilligini hamda globalizatsiya

ta’sirini yaqqol aks ettiradi. Fonetik siljishlar, HRT intonatsiyasi, global slang va multikultural elementlar yangi Multicultural Australian English (MAE) variantini shakllantirmoqda. Bu jarayon tilshunoslar, pedagoglar va siyosatchilar uchun katta ahamiyatga ega: standart til va dialektal xilma-xillik o‘rtasidagi muvozanatni saqlash zarur. Kelgusidagi tadqiqotlar uchun MAE-VoiS kabi korpuslar asosiy manba bo‘lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Cox, F. (2024). *Multicultural Australian English: The new voice of Sydney*. *Australian Journal of Linguistics*.
2. Cox, F., & Penney, J. (2024). *Multicultural Australian English: Voices of Sydney (MAE-VoiS)*. Macquarie University.
3. Grama, J., et al. (2019–2024). *Real-time analyses of vowel change in Australian English*.
4. Horvath, B. (1985). *Variation in Australian English*. Cambridge University Press.
5. Penney, J., et al. (2025). *Intervocalic /t/ variation in multicultural Australian English*.